

WITOLD ŚWIDA

ZWALCZANIE PRZESTĘPCZOŚCI W PRL

1. PRZESTĘPCZOŚĆ DOROSŁYCH

Dla walki z przestępczością dorosłych kodeks karny z 1932 roku przewidywał tylko trzy rodzaje kar zasadniczych: karę śmierci, pozbawienie wolności (w postaci więzienia dożywotniego, więzienia zwykłego i aresztu) oraz grzywnę. Od 1 I 1970 roku kodeks karny z 1969 r. uzupełnia powyższe kary nowymi środkami. Są to: kara ograniczenia wolności (art. 33 - 35), kara dodatkowa wymierzana jako kara samoistna (art. 55, 56), środki wychowawcze i poprawcze (art. 9 § 3) oraz warunkowe umorzenie postępowania karnego (art. 27 - 29).

Analizując tabelę zawierającą dane o wymienionych środkach orzeczonych w latach 1958 - 1973 należy mieć na uwadze:

1) Tabela dostarcza informacji ile i jakie środki orzekano wobec dorosłych w okresie 1958-1973. Dane te mogą być cennym materiałem dla wnioskowania o sądowej czy prokuratorskiej polityce zwalczania przestępczości dorosłych w badanym okresie. Natomiast, ponieważ dane te dotyczą tylko części przestępczości stwierdzonej w postępowaniu przygotowawczym, nie mogą one być miarodajnym źródłem informacji co do zakresu samej przestępczości;

2) Dane za lata 1964-1965 i 1969-1970 nie nadają się do porównywania z danymi z innych lat, gdyż są one zaniżone i zniekształcone na skutek lipcowych amnestii z 1964 i z 1969 roku. Z tych względów dane za te lata pominięto w tabeli 1;

3) Dane dotyczące warunkowego umorzenia postępowania karnego obejmują również postanowienia prokuratorów w tym przedmiocie.

Z tabeli 1 wynikają następujące linie rozwojowe polityki karnej zwalczania przestępczości dorosłych w okresie 1958 - 1973:

1) Kary najsurowsze: kara śmierci i więzienie dożywotnie, a od 1 I 1970 r. zamiast niego 25 lat pozbawienia wolności, ilościowo nie odgrywają istotnej roli w zwalczaniu przestępczości. Łącznie nie osiągają nawet 0,05% ogółu stosowanych środków.

2) Głównym środkiem walki pozostaje kara pozbawienia wolności. Przy tym dają się stwierdzić następujące zmiany w jej orzekaniu:

a) Spada liczba orzeczeń kary pozbawienia wolności bez zawieszenia nie przekraczającej 2 lat z 37,16% ogółu zastosowanych środków w roku

Tabela 1

Środki przewidziane w kodeksie karnym orzeczone w latach 1958 - 1973 wobec dorosłych za przestępstwa ścigane z oskarżenia publicznego i prywatnego w liczbach bezwzględnych¹

Lata	Kara śmierci	Więzienie dożywotnie lub 25 lat pozbawienia wolności	Pozbawienie wolności ponad 2 lata bez zawieszania	Pozbawienie wolności do lat 2, bez zawieszania	Pozbawienie wolności z zawieszaniem	Grzywna	Ograniczenie wolności	Kara dodatkowa jako kara samoistna	Środki wychowawcze i poprawcze	Warunkowe umorzenie postępowania karnego	Razem
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1958	8	54	5 312	95 501	114 275	41 854					257 004
1959	8	63	6 335	112 688	109 736	51 931					280 761
1960	11	52	5 275	110 472	112 160	73 957					301 927
1961	14	64	6 416	110 451	132 123	79 422					328 490
1962	6	65	6 558	79 669	138 945	72 847					298 090
1963	8	48	5 375	87 115	109 750	69 249					271 545
1966	9	38	7 364	72 572	115 499	68 895					264 377
1967	4	28	9 052	72 475	100 672	63 701					245 932
1968	5	28	8 738	63 583	101 656	58 456					232 466
1971	9	41	10 040	50 451	88 909	34 816	19 814	51	187	35 798	240 116
1972	15	40	10 984	52 564	87 727	15 338	10 603	14	103	45 830	223 218
1973	18	54	13 232	46 647	66 923	12 075	13 221	6	53	40 764	192 993

1958 do 24,17% w 1973 roku. Wskaźnik 100 w roku 1958 wynosi tylko 48,8 w 1973 roku;

b) Spada również liczba kar pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania. Udział jej w całości zastosowanych środków spadł z 44,46% w 1958 roku do 34,68% w 1973 roku, zaś wskaźnik 100 w roku 1958 spadł do 58,6% w 1973 roku;

c) Kara bez zawieszenia, przekraczająca 2 lata (liczbowo dużo mniejsza od kary do 2 lat: w 1958 roku 5 312 orzeczeń tej kary stanowi tylko 2,07% ogółu środków) wykazuje tendencję wzrostu. W roku 1973 mamy 13 232 orzeczeń tej kary, przy wzroście udziału w całości środków do 6,86%, a wskaźnik 100 w roku 1958 w 1973 roku wynosi aż 249,1.

Na spadek liczby kar do 2 lat, jak również kar z warunkowym zawieszeniem ich wykonania, wpłynęło niewątpliwie znaczne zmniejszenie zakresu właściwości sądów co do występów. Niektóre z nich stały się wykroczeniami na podstawie ustawy z dnia 17 VI 1966 r. (Dz. U. nr 43, poz. 117)², a następnie na podstawie kodeksu wykroczeń z 1971 r.³ Po-

¹ Dane zawarte w tablicy 1 podają roczniki statystyczne GUS. Dane te są opracowane na podstawie kart karnych. J. Jasiński, na podstawie danych zawartych w sprawozdaniach sądów do Ministerstwa Sprawiedliwości, które różnią się od danych opartych o karty karne, ustala według niego „właściwe” liczby skazań, które przeważnie są wyższe niż dane figurujące w rocznikach statystycznych (zob. J. Jasiński, *Rozmiary i dynamika przestępczości*, w: *Zagadnienia przestępczości w Polsce*, s. 26 - 28). Sądzę, że „korekta” ta nie posiada zbyt wielkiej wartości poznawczej. Sprawozdania sądowe nie tylko dotyczą wyroków nieprawomocnych, a więc z natury rzeczy ich dane nie mogą się pokrywać z danymi obejmującymi tylko wyroki prawomocne, ale ponadto są one obciążone możliwością błędów w większym stopniu niż dane ogłaszane w rocznikach Statystycznych GUS. Są one przecież obliczane przez setki osób we wszystkich sądach w Polsce, podczas gdy karty karne kontroluje i oblicza nieliczny, lecz wyspecjalizowany personel wydziału statystycznego Ministerstwa Sprawiedliwości oraz, co nie jest wadą bagatelną, rzetelność sprawozdań sądowych właściwie nie daje się skontrolować.

Dlatego dane będące wynikiem obliczeń kart karnych są bardziej miarodajne, pomimo że zawsze istnieje naturalnie możliwość wymknięcia się pewnej ilości wyroków prawomocnych z danych statystycznych wobec niewykonania przez sądy obowiązku sporządzenia karty karnej, w każdej sprawie zakończonej wyrokiem prawomocnym. Jednak ilość ta nie może sądzę osiągać wielkości istotnej wobec łatwej kontroli wykonania tego obowiązku: potwierdzenie przez Ministerstwo Sprawiedliwości odbioru karty karnej jest dołączane do akt sprawy karnej.

² Na mocy ustawy z dnia 17 VI 1966 r. (Dz. U. nr 23, poz. 149) z właściwości sądów do właściwości kolegiów przeszły sprawy dotyczące: a) kradzieży, przywłaszczenia i paserstwa mienia (społecznego i niespołecznego), którego wartość nie przekracza 300 zł (art. 1 i 3 ustawy), b) wyrębu drzewa w celu kradzieży oraz kradzieży, przywłaszczenia z lasu drzewa wyrąbanego lub powalonego lub jego paserstwa, jeżeli wartość drzewa nie przekracza 150 zł (art. 2 i 3 ustawy), e) uszkodzenia lub czynienia niezdatnym do użytku mienia, jeżeli szkoda nie przekracza 300 zł (art. 4 ustawy), d) spekulacji towarem, jeżeli wartość towaru nie przekracza 300 zł (art. 5 ustawy), e) spekulacji biletami wstępu, jeżeli cena biletów nie przekracza 300 zł (art 6 ustawy), f) oszustwa gospodarczego, jeżeli szkoda nie przekra-

nadto niezależnie od tego w spadku tym można się dopatrywać także przejawu ogólnej tendencji sądów do surowszego wymiaru kary. Przemawiać za tym może fakt wzrostu liczby kar ponad 2 lata, który nie da się wyjaśnić tylko nowymi zasadami wymiaru kary w kodeksie z 1969 roku⁴, gdyż tendencja wzrostu takich kar występuje już w czasie obowiązywania kodeksu karnego z 1932 r. (zob. dane za lata 1963-1968).

3) Tendencja spadku orzeczeń grzywny występuje dopiero z chwilą wejścia w życie nowego kodeksu karnego. Orzeczenia grzywny, utrzymując się w ciągu lat 1960-1968 przeciętnie na poziomie 25% ogółu orzekanych środków, spadają w roku 1971 do 14,50%, a w 1973 roku nawet do 6,26%.

4) Z nowych środków, wprowadzonych przez kodeks karny z 1969 roku, największe zastosowanie ma warunkowe umorzenie postępowania karnego i to głównie stosowane przez prokuratorów. Z 35 798 orzeczeń

cza 50 zł (art. 7 ustawy), g) pobierania za świadczenia zapłaty wyższej od obowiązującej o kwotę nie przekraczającą 300 zł (art. 8 ustawy), h) usuwania z towarów metek handlowych, jeżeli wartość towarów nie przekracza 300 zł (art. 9 ustawy), i) wypadku mniejszej wagi prowadzenia działalności gospodarczej bez zezwolenia (art. 10 ustawy).

³ Na mocy kodeksu wykroczeń z dniem 1 I 1972 roku z właściwości sądów do właściwości kolegiów przeszły sprawy dotyczące:

1) przestępstw przewidzianych w art. 139, 162, 265 i 272 kodeksu karnego z 1932 roku, które z dniem 1 I 1972 r. stały się wykroczeniami (art. 2 pkt 1 ustawy z dnia 22 XII 1969 r. — Dz. U. nr 37 poz. 311 oraz art. 50, 69, 121 i 126 kodeksu wykroczeń);

2) kradzieży, przywłaszczenia i paserstwa mienia o wartości przekraczającej 300 i nie przekraczającej 500 zł (art. 1 i 3 ustawy z dnia 17 VI 1966 r. — Dz. U. nr 23 poz. 149 oraz art. 119 i 124 kodeksu wykroczeń);

3) uszkodzenia i czynienia niezdatnym do użytku mienia o wartości przekraczającej 300 i nie przekraczającej 500 zł (art. 4 ustawy z dnia 17 VI 1966 r., Dz. U. nr 23 poz. 149 oraz art. 122 kodeksu wykroczeń);

4) spekulacji towarem, jeżeli wartość towaru przekracza 300 i nie przekracza 500 zł (art. 5 ustawy z dnia 17 VI 1966 r. Dz. U. nr 23 poz. 149 oraz art. 132 kodeksu wykroczeń);

5) spekulacji biletami wstępu, jeżeli cena biletów przekracza 300 zł (art. 6 ustawy z dnia 17 VI 1966 r. oraz art. 133 kodeksu wykroczeń);

6) pobierania za świadczenia zapłaty wyższej od obowiązującej o kwotę przekraczającą 300 zł (art. 8 ustawy z dnia 17 VI 1966 r. — Dz. U. nr 23 poz. 149 oraz art. 138 kodeksu wykroczeń);

7) usuwanie z towarów metki handlowej jeżeli wartość towarów przekracza 300 zł (art. 9 ustawy z dnia 17 VI 1966 r. — Dz. U. nr 23 poz. 149 oraz art. 136 kodeksu wykroczeń);

3) prowadzenie działalności gospodarczej bez zezwolenia (art. 10 ustawy z dnia 17 VI 1966 r. Dz. U. nr 23 poz. 149 oraz art. 60 kodeksu wykroczeń).

⁴ Kodeks karny z 1969 roku przewiduje surowszy ustawowy wymiar kary w porównaniu z kodeksem karnym z 1932 roku za niektóre przestępstwa jak np. rozbój (art. 210), zgwałcenie (art. 168) oraz wprowadza podwyższone ustawowe dolne zagrożenia w razie recydywy określonej w art. 60, oraz w razie umyślnego występkę o charakterze chuligańskim (art. 59).

w roku 1971 na sąd przypada 7350 orzeczeń, czyli 20,53%, a z 40 764 orzeczeń w roku 1973 tylko 4005 na sąd, a więc 9,82%.

5) Kara ograniczenia wolności nie jest orzekana przez sądy często, a nawet udział jej w całości stosowanych środków spadł w roku 1973 do 6,85% wobec 8,25% w roku 1971.

6) Jest rzeczą charakterystyczną, że wszystkie te nowe środki (kolumny 8-11 tabeli) wynosiły w roku 1973 łącznie tylko 28,0% ogółu środków, a łącznie z grzywną i karą pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania stanowiły 68,9% ogółu środków. Tymczasem w roku 1968, kiedy obowiązywał jeszcze kodeks karny z 1932 roku, sama grzywna i kara pozbawienia wolności z zawieszeniem stanowiły taki sam procent ogółu środków, a mianowicie 68,9%. Daje to podstawę do przypuszczenia, że sądy stosowały nowe środki nie w tych wypadkach, w których w czasie obowiązywania kodeksu karnego z 1932 roku wymierzają krótkoterminowe kary pozbawienia wolności (przede wszystkim kary aresztu do 3 miesięcy) bez zawieszenia, lecz stosowały te nowe środki w tych głównie wypadkach, w których uprzednio karały grzywną (zob. wyżej punkt 3). Innymi słowy, nowe środki nie poczyniły istotnych wyrw w orzekaniu przez sądy kary pozbawienia wolności do 2 lat bez zawieszenia.

W a l k a z r e c y d y w ą

Specjalne środki walki z recydywą wprowadził kodeks karny z 1969 roku. Poza podwyższeniem ustawowego dolnego progu zagrożenia karą pozbawienia wolności w razie recydywy, specjalnej określonej w art. 60, kodeks przewiduje w takim wypadku, poza karą, jeszcze nadzór ochronny oraz środek przystosowania społecznego, których warunki orzekania regulują art. 62 - 64 k.k. oraz art. 91, 105 k.k.w.

Tabela 2 podaje orzekanie wymienionych środków w okresie 1970-1973 w liczbach bezwzględnych.

Dane z tabeli 2 nasuwają następujące wnioski:

1) Środki walki z recydywą przewidziane w kodeksie karnym z 1969 roku są orzekane coraz częściej;

2) W latach 1970-1973 sądy skazały 54 482 recydywistów z zastosowaniem art. 60, co stanowi ponad 25% ogółu skazanych recydywistów;

3) W roku 1970 nadzór ochronny orzeczono w stosunku do 46% skazanych z art. 60, zaś w roku 1973 orzeczenia takie dotyczą już 67% takich skazanych;

4) Podczas gdy orzekanie ośrodka przystosowania społecznego bezpośrednio w wyroku skazującym (art. 62 § 2 in fine) utrzymuje się w latach 1970 - 1973 mniej więcej na poziomie 3% skazanych z art. 60, to orzekanie tego środka, jako konsekwencja ujemnie przebiegającego nadzoru ochronnego (art. 64) wzrasta z roku na rok i osiąga w roku 1973 ponad 6% skazanych z art. 60.

Tabela 3

Środki wychowawcze i poprawcze oraz kary zastosowane wobec nieletnich przez sądy dla nieletnich i sądy powszechne w okresie 1958 - 1973 w liczbach bezwzględnych

Lata	Środki wychowawcze						Zakład poprawczy				Łącznie kolumny: 2+3+4+ 5+7+8+ +10 albo 6+9+10
	upomnienie	dozór odpowiedzialny rodziców	dozór kurtora	Zakład wychowawczy	razem	z zawieszeniem	bez zawieszenia	razem	Kary		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	
1958	2845	3780	4 604	902	12 131	3690	1000	4690	—	16 821	
1959	4010	4451	5 428	987	14 876	3910	944	4854	—	19 730	
1960	4721	4785	5 507	1035	16 048	3547	925	4472	—	20 520	
1961	5864	5821	6 749	1241	19 675	4587	1340	5927	—	25 602	
1962	5818	5689	7 403	1141	20 051	5092	1446	6538	—	26 589	
1963	5671	5661	7 600	1101	20 033	5163	1717	6880	—	26 913	
1964	5647	6193	8 171	1238	21 249	5205	1769	6974	—	28 223	
1965	5133	6719	8 933	1537	22 322	5558	1850	7408	—	29 730	
1966	5290	8266	11 435	1883	26 874	6795	2242	9037	—	35 911	
1967	5046	8314	11 823	1632	26 815	7316	2539	9855	—	36 670	
1968	3911	7433	12 302	1457	25 103	7366	2291	9657	—	34 760	
1969	2919	7146	11 974	1358	23 397	6592	2116	8708	—	32 105	
1970	2211	5602	10 136	1179	19 128	5421	1888	7309	—	26 437	
1971	1891	5426	10 652	1141	19 110	5742	1830	7572	7	26 689	
1972	1657	5485	10 679	1276	19 097	5857	1842	7699	20	26 816	
1973	1477	4776	11 490	1298	19 041	5940	1830	7770	35	26 846	

2. PRZESTĘPCZOŚĆ NIELETNICH

Dla walki z przestępczością nieletnich kodeks karny z 1932 roku, obowiązujący jeszcze dotychczas w tej dziedzinie, przewiduje następujące środki wychowawcze: upomnienie, dozór odpowiedzialny rodziców, dozór kuratora oraz zakład wychowawczy, zaś jako środek poprawczy — zakład poprawczy. Ponadto kodeks karny z 1969 roku upoważnił sąd do stosowania do nieletniego, który ukończył 16 lat, za niektóre przestępstwa kary przewidziane dla dorosłych (art. 9 § 2).

Tabela 3 podaje dane o wymienionych środkach orzeczonych w okresie 1958-1973.

Z tabeli tej wynikają następujące linie rozwojowe polityki sądowej zwalczania przestępczości nieletnich w latach 1958 - 1973.

1) Liczba orzeczonych środków od roku 1958 do roku 1967 stale wzrasta, po czym obserwujemy tendencję spadkową do roku 1970, a następnie ponownie wzrost, chociaż nieznaczny, w latach 1971 - 1973;

2) Zmiany zachodzące w liczbach poszczególnych środków skłaniają do przypuszczenia, że w polityce sądowej wobec nieletnich przejawia się, podobnie jak w stosunku do dorosłych, tendencja stosowania bardziej radykalnych środków;

Za takim wnioskiem przemawiają fakty następujące:

a) Liczba orzeczeń najłagodniejszego środka, jakim jest upomnienie, począwszy od roku 1961 nieprzerwanie spada. Jeżeli przyjąć dane z roku 1961 za 100, to w 1973 roku wskaźnik wynosi tylko 25;

b) Środek najdotkliwszy, zakład poprawczy bez zawieszenia, jest orzekany przez sędziów coraz częściej i to w sytuacji, gdy brak miejsc w zakładach poprawczych i związane z tym długie wyczekiwanie na wykonanie orzeczenia sądowego skłania do bardzo ostrożnego korzystania z tego środka. Udział tego środka w całości orzekanych środków wynosił w roku 1958 — 5,94%, a w roku 1973 wzrósł do 6,82%.

c) Dozór odpowiedzialny rodziców, ten obok upomnienia najłagodniejszy środek, ustępuje miejsca środkowi bardziej radykalnemu jakim jest dozór kuratora. Podczas gdy dozór odpowiedzialny rodziców spada z 22,47% ogółu środków w roku 1958 do 17,79% w 1973 roku, to dozór kuratora wzrasta z 27,37% w roku 1958 do 42,8% tych środków w roku 1973.

d) Wzrasta również w okresie 1970-1973 liczba kar orzeczonych wobec nieletnich na podstawie art. 9 § 2 kodeksu karnego z 1969 roku. Podczas gdy w pierwszym roku obowiązywania kodeksu brak jest takich orzeczeń, to w 1971 roku mamy ich 7, w roku 1972 — 20, a w roku 1975 — 35.

Obok tego środki wychowawcze i poprawcze do młodocianych w wieku po ukończeniu 17 lat, lecz przed ukończeniem 18 lat, orzekane na podstawie art. 9 § 3 k.k. z 1969 roku, wykazują tendencję spadku. Pod-

czas gdy w roku 1971 zastosowano 187 takich środków, w roku 1972 już tylko 103, a w roku 1973 liczba ich spadła do 53 (zob. tabela 1 kolumna 10).

LA LUTTE CONTRE LA CRIMINALITÉ EN RÉPUBLIQUE POPULAIRE DE POLOGNE

Résumé

L'analyse de données statistiques publiées dans les annuaires de l'Office Central de Statistique (GUS) donne une base pour tirer des propositions quant aux lignes de développement de la politique judiciaire pour la lutte contre la criminalité en République Populaire de Pologne dans les années 1958 - 1973.

1) La criminalité des adultes est combattue surtout par la peine privative de liberté. L'introduction par le code pénal de 1969 de nouvelles mesures répressives non liées à la privation de liberté n'a pas causé jusqu'à présent d'essentielles brèches dans les décisions par les tribunaux de peines privatives de liberté de courte durée sans sursis.

2) On peut constater l'accroissement des décisions plus sévères des peines; privatives de liberté: plus de deux ans sans sursis.

3) De nouvelles mesures de la lutte contre la récidive: la surveillance de protection et la mesure de l'adaptation sociale trouvent en pratique l'application de plus en plus souvent.

4) Dans la politique judiciaire envers les mineurs il se manifeste, de même quant aux adultes, une tendance d'appliquer de mesures plus radicales. De l'année en année diminue le nombre des décisions enfermant des mesures les plus légères: de l'admonition et de la surveillance responsable des parents et accroît l'application de la surveillance du curateur et de la mesure la plus radicale, qui est l'établissement de correction sans sursis.